

Marcin Zabawa

Uniwersytet Śląski

marcin.zabawa@us.edu.pl

ORCID: 0000-0001-6035-7982

PASZPORT PSA, PASZPORT COVIDOWY, PASZPORT DO SZCZĘŚCIA: O NOWYCH ZNACZENIACH I UŻYCIACH WYRAZU PASZPORT

1. WPROWADZENIE

Celem niniejszego artykułu jest opis nowych znaczeń i użyci wyrazu *paszport*. Tekst stanowi zatem kontynuację moich rozważań dotyczących nowych jednostek leksykalnych w polszczyźnie: anglicyzmów właściwych, pożyczek semantycznych (tj. zapożyczonych nowych znaczeń lub kontekstów użycia) oraz neosemantyzmów, publikowanych w różnych czasopismach, przede wszystkim w „Poradniku Językowym”, ale także „Języku Polskim”, „LingVariach” oraz „Pracach Językoznawczych” (ostatnie dwa artykuły cyklu ukazały się w 2023 oraz 2024 roku; Zabawa 2023, 2024).

Na początku warto podkreślić, że stały wzrost liczby jednostek leksykalnych (oraz znaczeń) to jedna z najbardziej charakterystycznych cech polszczyzny XX i XXI wieku¹. Wzrost ten realizowany jest m.in. poprzez napływ zapożyczeń właściwych, przede wszystkim anglicyzmów², a także angielskich zapożyczeń seman-

¹ Por. artykuł S. Dubisza (2022: 16), który pisze o kompletacji, rozumianej jako tendencja do uzupełniania lub wzbogacania środków językowych, jako o jednym z charakterystycznych kierunków rozwoju najnowszej polszczyzny.

² Warto nadmienić, że jakkolwiek źródłem nowych zapożyczeń w polszczyźnie jest dziś głównie język angielski, to pojawiają się także zapożyczenia z innych języków, por. np. *prosciutto* z języka włoskiego, *quesadilla* z meksykańskiego hiszpańskiego, *miso*, *ramen* oraz *fugu* z japońskiego, *radler* z niemieckiego czy *meze* oraz *halloumi* z greckiego (Drózdź-Łuszczuk 2022: 81; Witaszek-Samborska 2023a: 60–61, 2023b: 8–10). Drózdź-Łuszczuk podkreśla, że zapożyczenia z języków innych niż angielski obserwuje się zwłaszcza w polu semantycznym związanym z jedzeniem i przygotowywaniem posiłków; wynika to z „kulinarniej globalizacji” (używając określenia Witaszek-Samborskiej 2023b: 8), a zatem otwarcia się Polski na żywność egzotyczną. Można jednak przypuszczać, że przeciętny użytkownik polszczyzny zetknie się z tego typu zapożyczeniami głównie przy okazji wizyty w restauracji czy specjalistycznym sklepie spożywczym. Ich rozpoznawalność i znajomość będzie zatem znacząco mniejsza niż wielu zapożyczeń z angielszczyzny.

tycznych oraz neosemantyzmów (Witalisz 2016; Markowski 2018; Dubisz 2022; Dróżdź-Łuszczak 2022; Cierpich-Kozieł i in. 2023). Procesy te wynikają z rosnącej znajomości języka angielskiego wśród Polaków, globalizacji³, rozwoju Internetu i komunikacji elektronicznej (poczta elektroniczna, media społecznościowe, aplikacje służące do komunikacji)⁴, dominacji kultury anglo-amerykańskiej (filmy, seriale, gry komputerowe, muzyka) i szeroko rozumianego otwierania się na świat (praca za granicą, podróże). Także pandemia spowodowała wzrost liczby nowych anglicyzmów w polszczyźnie, por. takie słowa jak *lockdown* czy *booster* (Cierpich-Kozieł i in. 2023: 6–10). Do realiów pandemicznych częściowo nawiązuje także niniejszy artykuł.

2. WYRAZ PASZPORT W SŁOWNIKACH JĘZYKA POLSKIEGO

Słowniki języka polskiego (*Uniwersalny słownik języka polskiego*, *Wielki słownik języka polskiego PWN*, *Wielki słownik języka polskiego PAN*) definiują omawiany wyraz w następujący sposób:

1. dokument osobisty stwierdzający tożsamość danej osoby, uprawniający ją do wyjazdu poza granice państwa i przebywania tam; 2. dawniej w Polsce i obecnie w niektórych krajach: dowód osobisty; 3. *techn.* dokument zawierający ogólne i indywidualne dane techniczne maszyny (USJP, WSJP PWN);

1. dokument umożliwiający wyjazd za granicę państwa, zawierający nazwisko, informację o obywatelstwie, zdjęcie i inne dane pozwalające stwierdzić czyjaś tożsamość; 2. *książk.* obywatelstwo (WSJP PAN).

O ile główne znaczenie omawianego słowa ('dokument uprawniający do przekroczenia granicy') jest przedstawiane przez najważniejsze słowniki języka polskiego w podobny sposób, o tyle różnice uwidaczniają się w przypadku znaczeń dodatkowych (pobocznych). Uwagę zwraca tutaj przede wszystkim znaczenie techniczne, uwzględnione przez USJP i WSJP PWN (znaczenie 3).

Wszystkie trzy słowniki podają także różnorakie związki frazeologiczne ze słowem *paszport* (w podstawowym znaczeniu słowa), zwykle o charakterze urzędowym (np. *paszport dyplomatyczny*, *paszport konsularny*). WSJP PAN uwzględnia dodatkowo frazeologizm *paszport biometryczny*, co stanowi odbicie rozwoju technologicznego i zmian zachodzących w świecie pozajęzykowym.

³ Więcej informacji o globalizacji językowej można znaleźć w artykule B. Walczaka (2011).

⁴ Por. artykuł S. Dubisza (2023: 50–51), który pisze o komunikacji globalnej jako charakterystycznej dla okresu po 2000 roku, w odróżnieniu od komunikacji oralnej, oralno-graficznej oraz graficzno-oralno-wizualnej charakterystycznych dla okresów wcześniejszych.

Omawiane słowo jest bardzo ciekawe, gdyż zmiany znaczeniowe zaszły tutaj (i nadal zachodzą) na kilku poziomach. Opisywane przeobrażenia są traktowane jako nowe w sensie leksykograficznym (tj. nie zostały uwzględnione przez ww. słowniki⁵) i zostaną przedstawione w dalszych częściach artykułu. Nowe konteksty użycia zostały wyszukane za pomocą wyszukiwarki Google (jest to badanie ilustrowane korpusem, gdzie korpusem jest cały Internet; nie jest to zatem typowe badanie korpusowe): wpisywano takie zapytania, jak *paszport dla*, *paszport pies*, *paszport roślina*, *paszport covid*, *paszport choroba* itp., a następnie analizowano otrzymane wyniki.

3. NOWE UŻYCIA WYRAZU PASZPORT

3.1. Paszport dla zwierząt

Po pierwsze, wyraz *paszport* może być obecnie używany w odniesieniu nie tylko do ludzi, lecz także zwierząt domowych lub hodowlanych. Co ciekawe, dokładne znaczenie wyrazu różni się w zależności od gatunku zwierzęcia. I tak np. w odniesieniu do psów (przykłady 1–4) podstawowe znaczenie ('dokument potrzebny do przekraczania granicy ze zwierzęciem'⁶) pozostaje bez zmian (por. jednak informacje niżej), ale już w odniesieniu do konia *paszport* oznacza nie tyle 'dokument niezbędny do wywiezienia zwierzęcia za granicę', ile raczej 'dokument niezbędny do kupna bądź sprzedaży zwierzęcia albo do wyjazdu z nim poza obręb gospodarstwa' (przykłady 5–6).

Dokument taki, w odróżnieniu od paszportu dla ludzi, może być rozbudowany o dodatkowe elementy i zawierać informacje o przebytych chorobach czy szczepieniach. Tego typu świadectwo weterynaryjne może być szczególnie przydatne (lub wręcz wymagane) w przypadku gatunków chronionych, np. żółwi (przykłady 7–8). Warto też podkreślić istnienie nowego związku frazeologicznego *paszport weterynaryjny* (przykład 9).

Zwraca uwagę fakt, że słowo może pojawiać się w różnych schematach składowych: *paszport dla*, np. *paszport dla psa* (przykład 1), *paszport dla konia* (przykład 6), *paszport dla żółwia* (przykład 7), *paszport* + rzeczownik w dopełniaczu, np. *paszport psa* (przykład 2), *paszport konia* (przykład 5), *paszport żółwia* (przykład 8), czy przymiotnik + *paszport* (a także *paszport* + przymiotnik), np. *psi paszport* (przykład 3), *paszport psi* (przykład 4). Jak się wydaje, różnice te są związane z postrzeganiem zwierzęcia, tzn. z tym, czy jest ono traktowane podmiotowo (dokument należy do zwierzęcia, np. *paszport psa*), czy przedmiotowo (dokument należy

⁵ Nie jest to krytyka ww. słowników, a jedynie podkreślenie faktu, że zakres użycia omawianego słowa stale się rozszerza.

⁶ Zależy to naturalnie od kraju, nie zawsze bowiem i nie wszędzie taki dokument jest potrzebny.

do człowieka, a jedynie dotyczy zwierzęcia, np. *paszport dla psa*); różnice te mogą naturalnie wynikać także z rodzaju tekstu i stopnia jego oficjalności. Przykłady użycia omawianego słowa (wynotowane z Internetu) przedstawione są poniżej:

[1] Podróżowanie z psem, czyli kiedy trzeba wyrobić paszport dla psa? [...] Po co psu paszport? Tak jak w przypadku ludzi, paszport pomaga zidentyfikować zwierzę. [...] W paszporcie znajdują się informacje o stanie zdrowotnym psa, w tym również o historii chorób i szczepień oraz podstawowe informacje, jak imię, imię i nazwisko opiekuna, dane kontaktowe z opiekunem oraz inne informacje, które mogą okazać się przydatne podczas namierzenia właściciela psa lub po prostu podczas zidentyfikowania danego czworonoga (<https://zooart.com.pl/blog/>)⁷.

[2] Paszport psa jest dokumentem, który wyrabia się raz na całe życie zwierzęcia (<https://www.perfect-fit.pl/>).

[3] Jak wygląda psi paszport? (<https://johndog.pl/blog>).

[4] Ponadczasowe wzornictwo, praktyczny zamek, najlepsza jakość użytych materiałów, wszystko to sprawia, że pokrowiec na paszport psi stanie się niezbędnym elementem w bagażu podczas wspólnej podróży z psiakiem (<https://royalpuppy.pl/>).

[5] Paszport konia jest podstawowym dokumentem zwierzęcia, który pozwala nam zgodnie z prawem kupić bądź sprzedać konia, wyjechać z nim poza obręb gospodarstwa lub miejsca, gdzie zwierzę stacjonuje. Paszport jest także niezbędny do tego, aby móc startować w zawodach jeździeckich (<https://pzj.pl/>).

[6] Paszport dla konia (<https://www.pzhk.pl/>).

[7] Ile kosztuje paszport dla żółwia? (<https://www.kociecikalimali.pl/blog/>).

[8] [...] karta żółwia albo inaczej paszport żółwia – czyli mówiąc językiem normalnym – świadectwo weterynaryjne (<https://joemonster.org/>).

[9] Okładka na paszport weterynaryjny zwierzęcia (<https://www.familyside.pl/shop>).

Omawiane rozszerzone znaczenie słowa pojawiło się najprawdopodobniej pod wpływem angielszczyzny⁸, a zatem *paszport* w tym znaczeniu jest angielską pożyczką

⁷ Podaję tutaj (i w kolejnych przykładach) jedynie adresy stron głównych. Data dostępu do wszystkich stron wymienionych w artykule: kwiecień 2024. W cytatach poprawiono oczywiste usterki (np. o charakterze interpunkcyjnym czy przestawienia liter), nie wprowadzono jednak żadnych innych zmian.

⁸ Użycie tutaj (i w dalszych częściach artykułu) takich określeń jak „najprawdopodobniej” nie jest przypadkowe, nie sposób bowiem jednoznacznie udowodnić, że nowe znaczenie czy konteksty użycia przedostały się z angielszczyzny (można dodać, że nie jest to celem niniejszego artykułu). Badacze zajmujący się zapożyczeniami semantycznymi sformułowali cały zestaw kryteriów pomocnych w odróżnianiu pożyczek semantycznych od rodzimych neosemantyzmów (np. Witalisz 2007; Zabawa 2015), ale nie dają one pewnej i ostatecznej odpowiedzi. Wywód ten można zilustrować konkretnym przy-

semantyczną. Wskazuje na to m.in. kryterium leksykograficzne: słowniki języka angielskiego rejestrują już angielskie słowo *passport* w odniesieniu do zwierząt, por. definicję I.1.b podaną przez OED: „a document providing identification and authorization to travel for an animal” [dokument zapewniający identyfikację zwierzęcia i pozwolenie na jego podróż]⁹. Słownik ten informuje także, że pierwsze użycie słowa *passport* w tym znaczeniu pojawiło się już w 1967 roku (w odniesieniu do koni i zawodów jeździeckich). Co więcej, w korpusie internetowej angielszczyzny współczesnej (NOW) znajdziemy takie kolokaty, jak *dog passport*, *cat passport* czy *horse passport*, co dodatkowo przemawia za angielskim pochodzeniem omawianych wyrażen w polszczyźnie.

3.2. Paszport dla roślin

Kolejne nowe użycie omawianego słowa kieruje nas do świata roślin: *paszport* oznacza tutaj ‘dokument zaświadczający pochodzenie rośliny, a także potwierdzenie, że jest wolna od np. szkodników’, por. następujące przykłady:

[10] Paszport roślin jest to dokument, który musi być dołączony do każdej jednostki handlowej roślin przeznaczonych do sadzenia. Potwierdza on, że oferowane do sprzedaży rośliny zostały skontrolowane i są wolne od organizmów szkodliwych (<https://www.gov.pl/>).

[11] Polscy producenci i handlowcy mogą prowadzić swobodny obrót materiałem roślinnym na terenie wszystkich krajów Unii Europejskiej. Nie oznacza to jednak braku kontroli. W przypadku wielu gatunków konieczne jest paszportowanie roślin (<https://www.agrofakt.pl/>).

[12] Zgodnie z nowymi przepisami unijnymi, które wejdą w życie po 14 grudnia, paszporty roślinne będą wymagane dla roślin przeznaczonych do sadzenia, czyli sprzedawanych w doniczkach, z systemem korzeniowym, sadzonki, rozsady warzyw, roślin ozdobnych, drzewek choinkowych z korzeniami w doniczkach. [...] Każdy, który będzie musiał wyrabiać paszport dla roślin, po uzyskaniu odpowiednich informacji w inspektoracie, będzie mógł samodzielnie wyrabiać te dokumenty (<https://federacjaziemniaka.pl/>).

Podobnie jak w części 3.1, także i tutaj warto odnotować różne konstrukcje składniowe: *paszport rośliny* (przykład 10), *paszport roślinny* (przykład 12), *paszport dla roślin* (przykład 12); należy także podkreślić występowanie formy imiesłowowej (*paszportowanie roślin*, przykład 11).

kładem: jednym z najczęściej stosowanych kryteriów są wyniki porównawczych badań korpusowych w różnych językach (w naszym przypadku – polskim i angielskim). Jednak badania takie nie przynoszą ostatecznej odpowiedzi: korpusy różnych języków nie są łatwo porównywalne (inna jest bowiem ich wielkość, struktura, tempo przyrostu nowych tekstów); co więcej, nawet ustalenie, że dany wyraz lub wyrażenie w określonym znaczeniu pojawiły się wcześniej w korpusie anglojęzycznym niż polskojęzycznym (lub pojawiają się w nim z większą częstością) nie stanowi jeszcze dowodu na hipotezę, że nowe znaczenie omawianego wyrazu czy wyrażenia w polszczyźnie ma pochodzenie angielskie (równoległy rozwój semantyczny w języku polskim nadal nie może być do końca wykluczony).

⁹ Wszystkie tłumaczenia pochodzą od autora niniejszej pracy.

Również i to rozszerzone użycie słowa *paszport* powstało najprawdopodobniej pod wpływem angielszczyzny. OED nie notuje co prawda znaczenia odnoszącego się bezpośrednio do roślin, jednak w korpusie angielszczyzny NOW (a także w Internecie, przeszukiwanym za pomocą wyszukiwarki Google) występuje kolokata *plant passport*, co – biorąc pod uwagę pozycję języka angielskiego w świecie handlu i podróży – pozwala przypuszczać, że *paszport rośliny* jest najpewniej angielską kalką frazeologiczną¹⁰.

3.3. Paszport medyczny

Trzecim nowym użyciem omawianego słowa są znaczenia odnoszące się do szeroko rozumianej medycyny i chorób (tym razem jednak dotyczących nie zwierząt, jak w poprzednich częściach artykułu, ale ludzi). Można tutaj wyróżnić kilka podgrup znaczeniowych, które zostaną opisane poniżej. Warto dodać, że paszport w tych znaczeniach może mieć bardzo różną formę fizyczną; jak wskazują analizowane przykłady, może to być tradycyjny dokument, dokument w formie elektronicznej (zapisany na telefonie lub specjalnym nośniku), aplikacja mobilna czy identyfikator.

3.3.1. Paszport dokumentujący przyjęcie szczepionki lub innego preparatu medycznego

Pojawienie się szczepionek na COVID-19 zaowocowało koniecznością odróżnienia ludzi zaszczepionych od niezaszczepionych. Rozróżnienie takie było niezbędne ze względu na różnego rodzaju limity obowiązujące w poszczególnych krajach, dotyczące liczby osób mogących w tym samym czasie wejść np. do sklepu, kina czy urzędu. Stworzony został (na poziomie unijnym) dokument potwierdzający przyjęcie szczepień, wyzdrowienie po chorobie lub negatywny wynik na nosicielstwo wirusa. Jak wskazuje anglojęzyczna Wikipedia, istnieje wiele określeń na tego typu dokument¹¹, m.in. *vaccine passport*, *immunity passport*, *immunity certificate*, *health pass* czy *release certificate* ‘dosł. paszport szczepionkowy, paszport odporności, certyfikat odporności, przepustka zdrowotna, świadectwo zwolnienia’ (https://en.wikipedia.org/wiki/Vaccine_passport). Także w polszczyźnie pojawiły się analogiczne określenia, będące najpewniej kalkami wyrażen angielskich: *paszport covidowy/COVID-owy/kowidowy*, *covidowy paszport* (< ang. *Covid passport*, *COVID-19*

¹⁰ Wyrażenie to zostało skalkowane także przez inne języki, nie tylko polszczyznę, por. np. niem. *EU-Pflanzenpass* (słowo pojawia się na niemieckojęzycznej Wikipedii: <https://de.wikipedia.org/wiki/EU-Pflanzenpass>, a także innych stronach, co zostało stwierdzone za pomocą wyszukiwarki Google).

¹¹ Dokument taki może być związany z covidem, ale również z dowolną inną chorobą zakaźną. Intuicyjnie można przyjąć, że częstość użycia tego typu określeń znacznie wzrosła po wybuchu pandemii COVID-19.

passport; przykłady 13–15), *passport medyczny* (< ang. *medical passport*¹²; przykład 16), *passport szczepionkowy* (< ang. *vaccine passport*; przykład 17), *passport sanitarny* (< ang. *sanitary passport*; przykład 18). Przykłady użycia omawianych wyrażen znajdują się poniżej:

[13] Paszport COVID-owy funkcjonuje od 1 lipca 2021 r. Dokument ten ułatwia podróżowanie po Unii Europejskiej i akceptujących go innych krajach spoza UE. Paszport COVID-owy zaświadcza o przechorowaniu COVID-19, przyjęciu szczepienia lub uzyskaniu negatywnego wyniku badania na obecność SARS-CoV-2. Unijny Certyfikat COVID dostępny jest w wersji elektronicznej i papierowej (<https://diag.pl/>).

[14] Przyjęcie dawki przypominającej szczepionki przeciw koronawirusowi przedłuża o rok ważność paszportu covidowego – zmiana obowiązuje od 13 listopada (<https://www.termedia.pl/>).

[15] Dlaczego ludzie zamiast zaszczepić się i mieć paszport kowidowy, to protestują przeciwko temu paszportowi? (<https://wykop.pl/>).

[16] Cyfrowy paszport medyczny to nowoczesna forma dbania o bezpieczeństwo podróżników. Ma pozwolić na łatwe dzielenie się informacjami o naszym stanie zdrowia z wykorzystaniem aplikacji w telefonie komórkowym. Dzięki covidowemu paszportowi będziesz w stanie przedstawić wyniki badań na koronawirusa bez noszenia ze sobą łatwych do zgubienia dokumentów (<https://www.gowork.pl/>).

[17] Od 16. roku życia paszport szczepionkowy będzie obowiązkowy dla chętnych do skorzystania z wycieczek szkolnych oraz zajęć okołoszkolnych i pozaszkolnych (<https://www.money.pl/>).

[18] Francja: Seniorzy, którzy odmówią trzeciej dawki szczepienia na koronawirusa, stracą paszport sanitarny (<https://www.euractiv.pl/>).

Warto dodać, że określenie *passport medyczny* może dotyczyć podania także innego rodzaju preparatu medycznego niż szczepionka (por. przykłady 19–20; warto dodać, że – jak wskazuje kwerenda w korpusie MoncoPL (Pęzik 2020) – są to użycia rzadkie, zapewne idiosynkratyczne). Przykład 19, zaczerpnięty ze strony placówki medycyny estetycznej, jest przykładem takiego właśnie użycia:

[19] Dlaczego paszport medyczny i zalecenia pozabiegowe są tak ważne? Po zabiegu estetycznym zadbanie o zdrowie jest kluczowe. Paszport medyczny to Twój drogowskaz do pełnego powrotu do zdrowia po zabiegu. To dokument, który zawiera informacje o tym kiedy,

¹² Określenie *medical passport* nie zostało co prawda uwzględnione przez Wikipedię, ale wyrażenie takie znajdziemy m.in. w korpusie NOW. Warto podkreślić, że pol. *passport medyczny* jest używany także w innym znaczeniu (por. dalszą część artykułu).

w jakiej dawce, na jakim obszarze został podany preparat. Zawiera także informacje o numerze seryjnym produktu i jego dacie ważności. Ułatwia śledzenie postępów zabiegowych i jest niezwykle pomocny w razie ewentualnych komplikacji (<https://www.instagram.com/>).

W podobnym znaczeniu – również związanym z medycyną estetyczną – jest używane określenie *paszport urody* (przykład 20). Co ciekawe, tekst sugeruje, że powstało ono na bazie ang. *beauty pass*, a zatem powinno być klasyfikowane jako kalka niedokładna¹³ (*pass* to w tym kontekście przepustka, a cała fraza może być tłumaczona np. jako *karnet na zabiegi kosmetyczne*). Być może pol. *paszport urody* powstał na gruncie pomylenia ang. *pass* ‘przepustka, karnet’ z *passport* ‘paszport’; warto jednak nadmienić, że określenie *beauty passport* pojawia się – aczkolwiek niezbyt często – w korpusie NOW. Omawiany przykład znajduje się poniżej:

[20] Paszport urody – Beauty Pass to odpowiedź na rosnące potrzeby klientek i klientów. Beauty Pass umożliwia w wygodny i łatwy sposób zaplanowanie i udokumentowanie przeprowadzonych sesji zabiegowych indywidualnie dopasowanych do każdego pacjenta. Poza standardowymi informacjami dotyczącymi wybranej metody pracy, terminu zabiegu czy użycia tego preparatu, klienci otrzymują również dokładne zalecenia pozabiegowe oraz przypomnienie daty następnego spotkania w sesji. Paszport urody to przede wszystkim komfort użytkowania oraz bezpieczeństwo Państwa klientów (<https://estetik.pl/>).

3.3.2. Paszport potwierdzający chorobę lub inną przypadłość

Kolejne nowe znaczenia słowa *paszport* są związane z różnymi chorobami lub przypadłościami medycznymi; w takich przypadkach dokument ten potwierdza status pacjenta, tj. osoby dotkniętej określoną chorobą, por. *paszport cukrzycowy* (przykłady 21–22), *paszport anafilaksji* (przykład 23), *paszport alergii pokarmowej* (przykład 24), *paszport pacjenta z chorobą rzadką* (przykład 25), *paszport implantologiczny/implantu* (przykłady 26–27), *paszport protezy* (przykład 28), *paszport medyczny* (dowolna choroba lub przypadłość medyczna; przykład 29):

[21] Jadąc nawet na krótki urlop, trzeba wziąć ze sobą tzw. paszport cukrzycowy lub kartę informacyjną, gdzie jest zanotowane, z jakim typem cukrzycy zmagają się chore i czym się ona charakteryzuje (<https://www.poradnikzdrowie.pl/>).

[22] Osoby chore na cukrzycę powinny zabrać ze sobą aktualną analizę poziomu cukru we krwi (wartości cukru i HBA1) lub (jeszcze lepiej) „paszport cukrzycowy” (<https://www.bieberbach.de/>).

¹³ Informacje nt. odróżniania kalk dokładnych od niedokładnych można znaleźć w monografiach A. Witalisz (2015, 2016) oraz M. Zabawy (2017). Tutaj nadmienię jedynie, że w moim rozumieniu kalka niedokładna to taka kalka, gdzie doszło do odstępstwa leksykalnego od wyrażenia w języku dawcy.

[23] Zaopatrzenie chorego w „paszport anafilaksji”, zawierający niezbędne informacje, oraz np. bransoletkę z informacją (<https://journalsmededu.pl/>).

[24] Paszport Alergii Pokarmowej jako narzędzie wsparcia dla opiekunów dzieci z alergią na pokarm [tytuł artykułu medycznego; zwraca uwagę nieuzasadnione użycie wielkich liter] (<https://www.mp.pl/>).

[25] Paszport pacjenta z chorobą rzadką [...] Paszport jest rozwiązaniem informatycznym, w ramach którego zapisane są najważniejsze informacje na temat choroby, leków, lekarzy prowadzących pacjenta z chorobą rzadką. Informacje te znajdują się na elektronicznym nośniku, który pacjent może zawsze mieć przy sobie (<https://rops.krakow.pl/>).

[26] Paszport implantologiczny jest przenośną kartą Pacjenta, która zawiera informacje na temat nazwy systemu implantologicznego, rodzaju implantu (długość i średnica implantu) oraz rodzaju korony na implancie (<https://medicodent.pl/>).

[27] Pacjent po zabiegu otrzymuje spersonalizowany identyfikator – paszport implantu, który zaleca się mieć zawsze przy sobie. Endoprotezy bowiem mogą aktywować czujniki w bramkach na lotniskach (<https://imid.med.pl/>).

[28] Pacjent z zaimplantowaną protezą stawową podczas przechodzenia przez bramki do wykrywania metalu na lotniskach, muzeach, sądach i innych miejscach użyteczności publicznej spotyka się ze wzmożonym zainteresowaniem obsługi w związku z „piszczeniem” spowodowanym obecnością implantu metalicznego w organizmie. Aby zapobiec stresującym i niekomfortowym sytuacjom, każdy nasz Pacjent może otrzymać na żądanie, w dowolnym terminie od momentu operacji, tzw. „paszport protezy”, który informuje o rodzaju posiadanej protezy i jej efektach akustycznych przy przechodzeniu przez bramki wykrywające metal (<https://www.kcr.pl/>).

[29] Do Holandii można wwozić wyłącznie leki na własny użytek. Holenderskie służby mogą poprosić o udokumentowanie konieczności zażywania leku. Takim dowodem może być paszport medyczny z wpisanym do niego lekiem, uzyskany od lekarza lub w aptece (<https://www.gov.pl/>).

Także i tutaj wpływ angielszczyzny jest istotny i najprawdopodobniej mamy do czynienia (przynajmniej w niektórych przypadkach) z kalkami, por. ang. *diabetes passport* (> *paszport cukrzycowy*), ang. *implant passport* (> *paszport implantu, implantologiczny*), ang. *food allergy passport* (> *paszport alergii pokarmowej*), ang. *rare disease passport* (> *paszport pacjenta z chorobą rzadką*)¹⁴.

3.4. Paszport potwierdzający określone cechy i umiejętności

Następne nowe znaczenie omawianego słowa jest powiązane z dokumentem potwierdzającym określone umiejętności (w odniesieniu do ludzi) lub pewne cechy (w odniesieniu do przedmiotów). Można spotkać się z takimi nowymi połączeniami,

¹⁴ Angielskie wyrażenia zostały zaczerpnięte z Internetu za pomocą wyszukiwarki Google.

jak *paszport do pracy* (w odniesieniu do osób niepełnosprawnych: dokument opisujący m.in. umiejętności pracownika, zob. przykład 30), *paszport techniczny* (to znaczenie zostało już uwzględnione przez USJP, zob. definicję 3, przykład 31) czy *paszport probiotyczny* (lista bakterii, jakie zawiera dany produkt, przykład 32):

[30] Paszport do pracy. [...] Zdefiniowaniu miejsca pracy, w którym pracownik odnajdzie się najlepiej, służy kompleksowa ocena zdolności do pracy, przeprowadzana przez zespół pracowników CIOP-PIB. Ocena taka obejmuje zarówno możliwości fizyczne i funkcjonalne, sprawności sensoryczne, jak i psychospołeczne aspekty zdolności do pracy. W jej wyniku pracownicy z niepełnosprawnościami otrzymują unikatowy PASZPORT DO PRACY. W PASZPORCIE szczegółowo opisane są predyspozycje zawodowe, lista proponowanych zawodów, mocne strony przyszłego pracownika, warunki, w jakich potencjał zatrudnionego zostanie najlepiej wykorzystany, ale także – na jakich stanowiskach praca nie przyniesie satysfakcji ani pracownikowi, ani pracodawcy. PASZPORT spełnia również rolę motywacyjną (<https://www.ciop.pl/>).

[31] Czym jest paszport techniczny sprzętu medycznego? Ogólnie przyjętym jest, że placówki ochrony zdrowia zobowiązane są do posiadania dobrej jakości sprzętu oraz aparatury medycznej. Jednak nie wszyscy zdają sobie sprawę, że aparatura medyczna podobnie jak i samochody musi przechodzić coroczny przegląd, który kończy się wpisem do paszportu technicznego. Paszport techniczny jest to najważniejszy dokument techniczny dostarczany wraz z urządzeniem (<https://ekg24.pl/>).

[32] Dlaczego BestBiotic jest tak wyjątkowym preparatem probiotycznym? Najważniejszym jego atutem jest tak zwany paszport probiotyczny, a więc numerowane szczepy bakterii, wykazujące ścisłe i synergiczne działania wzmacniające odporność, a także zapewniające szereg pozostałych korzyści zdrowotnych. Dzięki wielomiesięcznej pracy związanej z wysiewaniem bakterii i obserwacją ich zależności między sobą, udało się dobrać idealnie skomponowaną mieszankę wspomagającą utrzymanie zdrowia oraz zapewniającą świetne wsparcie odporności (<https://bestlab.com.pl/>).

Także i to użycie – przynajmniej do pewnego stopnia – można tłumaczyć wpływem angielszczyzny, por. konstrukcję *technical passport* w korpusie NOW. Również określenie *paszport do pracy* (dla osób niepełnosprawnych) było być może inspirowane angielskim wyrażeniem *disability passport* ‘dośl. paszport niepełnosprawności’, a zatem jest przykładem tzw. słów zamienników, czyli wyrażień, w których angielszczyzna nie była bezpośrednim modelem (jak w przypadku innych typów zapożyczeń), a jedynie bodźcem prowadzącym do stworzenia pewnego określenia w polszczyźnie¹⁵ (więcej informacji o słowach zamiennikach znajduje się w monografii A. Witalisz 2016: 152–154).

¹⁵ Można także argumentować, że wyrażenie *paszport do pracy* jest kalką niedokładną (z uwagi na częściową zbieżność, tj. *passport* > *paszport*), ale całkowite oddalenie semantyczne części wyrażenia (*disability* > *do pracy*) każe jednak traktować je jako przykład słów zamienników.

3.5. Paszport jako przepustka do czegoś

Następne, ostatnie już nowe znaczenie omawianego słowa jest synonimiczne do wyrazu *przepustka* i oznacza ‘coś umożliwiającego lub pomagającego uzyskanie lub zdobycie czegoś’. Przykłady (33–42) znajdują się poniżej:

[33] Drodzy Studenci! 12-go marca w godzinach 12.30–15.30 zapraszamy Was do udziału w warsztatach *Paszport do kariery czyli jak oczarować przyszłego pracodawcę*, które pomogą Wam przygotować się do pierwszego kontaktu z potencjalnym pracodawcą (<https://www.bisou.pw.edu.pl/>).

[34] Paszport do Eksportu Sp. z o.o. [nazwa firmy] działa od 2009 r. i od tego momentu udzieliliśmy wsparcia ponad 150 przedsiębiorstwom eksportującym swoje produkty i usługi (<https://paszportdoeksportu.pl/>).

[35] Zapraszamy do wzięcia udziału w naszej corocznej akcji promocyjnej „Paszport do Kultury”. Każdy uczestnik, który zbierze wymaganą liczbę pieczętek ma szansę wziąć udział w losowaniu atrakcyjnych nagród (<https://tarasin.pl/>).

[36] Paszport do ortopedii [tytuł książki] Prezentowany podręcznik oparty jest na programie nauczania dla amerykańskich, brytyjskich, kanadyjskich i australijskich lekarzy przygotowujących się do egzaminu specjalizacyjnego z ortopedii. Stanowi kompendium wiedzy niezbędnej do zdania egzaminu specjalizacyjnego oraz egzaminu FRCS (Fellowship of the Royal Colleges of Surgeons) z ortopedii i traumatologii narządu ruchu (<https://medipage.pl/>).

[37] Paszport do spokoju ducha [tytuł książki] (<https://www.empik.com/>).

[38] Paszport do szczęścia [tytuł książki] (<https://www.labotiga.pl/>).

[39] Paszport do liceum. Wiadomości dla gimnazjalistów. Język polski [tytuł książki] (<https://www.ceneo.pl/>).

[40] Jak komunikować się efektywnie. Paszport do komunikacji globalnej (<https://www.taniaksiążka.pl/>).

[41] Angielski w podróży. Twój paszport do świata anglojęzycznego [tytuł książki] Jedziesz w podróż? Weź ze sobą tę książkę – będzie ona Twoim paszportem do świata anglojęzycznego (<https://prestonpublishing.pl/>).

[42] Paszport do nieba [tytuł książki] (<https://lubimyczytac.pl/>).

Także i to znaczenie jest niemal na pewno efektem wpływu języka angielskiego. Warto podkreślić, że OED definiuje angielskie *passport* m.in. jako „a quality, talent, or attribute, etc., giving a person or thing the right, privilege, or opportunity to enter into some state, position, social sphere, etc.” [jakaś cecha, zdolność, właściwość itp., dająca komuś lub czemuś prawo, przywilej lub możliwość osiągnięcia

jakiegoś stanu, pozycji, klasy społecznej itp.] (definicja II.6.d) oraz (w kontekstach religijnych) „a means or guarantee of salvation, as baptism, an indulgence, death-bed absolution, the administration of the last rites, etc.” [środek prowadzący do osiągnięcia zbawienia, taki jak chrzest, odpust, rozgrzeszenie na łożu śmierci, ostatecznie namaszczenie itp.] (definicja II.6.e). Są to już bardzo stare użycia w angielszczyźnie (pojawiły się po raz pierwszy odpowiednio w 1586 oraz 1690 roku, OED). Podane definicje wyraźnie sugerują, że polskie użycie wyrazu *paszport* przedstawione w przykładach 33–42 jest najprawdopodobniej angielską pożyczką semantyczną (kryterium leksykograficzne, zob. Zabawa 2015). Trzeba też zauważyć, że wiele z podanych wyżej kontekstów to tytuły książek tłumaczonych z angielszczyzny, co jest dodatkowym argumentem przemawiającym za angielską proveniencją omawianego znaczenia.

4. PODSUMOWANIE

Wyraz *paszport*, początkowo używany jedynie w znaczeniu dokumentu niezbędnego do przekroczenia granicy państwowej, obecnie znacząco rozszerzył swój zakres użycia i pojawia się w wielu nowych znaczeniach oraz związkach frazeologicznych. Zmiany te są naturalnie odbiciem przemian zachodzących w świecie pozajęzykowym; można tutaj wymienić m.in. pandemię COVID-19 czy coraz częstsze przypadki zagranicznych podróży ze zwierzętami domowymi.

Omawiane słowo jest, jak przedstawiono w odpowiednich partiach artykułu, najprawdopodobniej angielskim zapożyczeniem semantycznym, ale także częścią składową licznych kalk z tego języka. Widać zatem wyraźnie, że w dzisiejszej polszczyźnie nie tylko rośnie liczba anglicyzmów właściwych, lecz także coraz więcej jest zapożyczeń semantycznych i kalk.

W tym miejscu warto poczynić kilka uwag o charakterze normatywnym. Ocena poprawnościowa nowych użyć wyrazu *paszport* nie jest jednoznaczna i nie powinna być dokonywana całościowo; konieczne jest indywidualne spojrzenie na poszczególne nowe sensy. I tak, pojawianie się słowa *paszport* w znaczeniu ‘dokument dla zwierzęcia lub rośliny’ może – w moim przekonaniu – zostać zaaprobowane (przynajmniej częściowo), zwłaszcza gdy jest mowa o dokumencie potrzebnym do przekroczenia granicy (np. z psem). Większe wątpliwości wzbudza wykorzystywanie słowa *paszport* w znaczeniu ‘certyfikat potwierdzający, że np. zwierzę zostało zaszczipione lub roślina jest wolna od szkodników’. Tutaj, jak się wydaje, lepszym rozwiązaniem byłyby takie słowa jak np. *certyfikat*, *świadcetwo* lub *zaświadczenie* (np. *certyfikat rośliny* czy *świadcetwo szczepienia*).

Niezbyt fortunne wydają się nowe użycia wyrazu *paszport* odnoszące się do chorób, tj. w znaczeniach ‘dokument potwierdzający fakt szczepienia czy brak no-

sicielstwa' (np. *paszport covidowy*) lub 'dokument potwierdzający fakt, iż pacjent cierpi na określoną chorobę lub przypadłość' (np. *paszport cukrzycowy*). Jakkolwiek można argumentować, że taki dokument przydawał lub przydaje się przy przekraczaniu granicy i pobycie w innym kraju, to jednak jego oddalenie semantyczne od tradycyjnego użycia wyrazu *paszport* jest znaczne. W odniesieniu do pierwszego ze znaczeń przywołanych w tym akapicie lepszym (i bardziej jednoznacznym semantycznie) rozwiązaniem byłyby takie określenia, jak *certyfiakat covidowy* (które notabene również się pojawiło) czy *świadectwo covidowe*. Więcej problemów sprawia drugie znaczenie: *paszport cukrzycowy* czy *implantologiczny* nie wydaje się szczególnie trafnym semantycznie określeniem, jednak potencjalne zamienniki typu *certyfiakat cukrzycowy* czy *świadectwo cukrzycowe* również nie brzmią fortunnie. Być może lepszym określeniem byłaby np. *książeczka cukrzycowa* (tutaj jednak na przeszkodzie staje fakt, że taki dokument niekoniecznie musi mieć formę papierową) czy *karta informacyjna cukrzyca* (określenie to jest jednak długie, a przez to niezbyt wygodne). Wobec braku potencjalnych dobrych zamienników zasadne wydaje się przypuszczenie, że określenia typu *paszport cukrzycowy* czy *implantologiczny* zadowolą się w języku.

Podobne uwagi można sformułować w odniesieniu do wyrazu *paszport* w znaczeniu 'dokument potwierdzający określone umiejętności (w odniesieniu do ludzi) lub cechy (w odniesieniu do maszyn i urządzeń)'. Także i tutaj lepszym wyborem byłyby takie określenia jak *zaświadczenie do pracy* czy *świadectwo techniczne*. Również i w znaczeniu 'rzecz pomagająca lub umożliwiająca osiągnięcie czegoś' (np. *paszport do szczęścia*) omawiany wyraz nie wydaje się fortunny: szczególnie źle brzmią tutaj dosłowne tłumaczenia z angielszczyzny typu *paszport do ortopedii* (tytuł książki). W takich przypadkach za znacznie odpowiedniejsze określenie należałoby uznać np. *kompedium ortopedii*, *wprowadzenie do ortopedii* czy nawet po prostu *ortopedię* (w zależności od zakresu materiału omówionego w książce). W innych zaś kontekstach znacznie lepszym słowem byłaby *przepustka* (np. *przepustka do kariery* zamiast *paszport do kariery*).

Trzeba podkreślić, że sami nadawcy często najpewniej dostrzegają pewną niefortunność słowa *paszport* w nowych znaczeniach. Widać to m.in. w odautorskich komentarzach („mówiąc językiem normalnym”, przykład 8), określeniu „tak zwany” (przykład 32), uwzględnieniu dodatkowo formy angielskiej (przykład 20), wykorzystaniu synonimów (np. *identyfikator*, *dokument* czy *karta*, przykłady 26, 27 i 31) czy użyciu cudzysłowu (przykłady 22, 23 i 28). Na zakończenie warto zatem zaapelować do twórców tekstów oraz tłumaczy, aby zwracali większą uwagę na, wydawałoby się, oczywiste słowa: angielski wyraz *passport* nie zawsze będzie dobrze funkcjonować w polszczyźnie jako *paszport*. Często lepszym odpowiednikiem, jednoznaczniejszym i właściwszym w danym kontekście, może być *certyfiakat*, *świadectwo*, *zaświadczenie*, *licencja* czy *przepustka*.

Bibliografia

- Cierpich-Kozieł, A., Mańczak-Wohlfeld, E., Witalisz, A. 2023. *Nowy słownik zapożyczeń angielskich w polszczyźnie* – założenia ogólne i mikrostruktura haseł. *Język Polski* 103 (1), s. 5–19.
- Dubisz, S. 2022. Najnowsze dzieje języka polskiego (1918–2018). *Poradnik Językowy* 10, s. 11–26.
- Dubisz, S. 2023. Jak można chronologizować najnowsze dzieje polszczyzny. *Poradnik Językowy* 9, s. 31–53.
- Dróżdź-Łuszczczyk, K. 2022. Nowa leksyka języka polskiego – jej źródła i tendencje rozwoju (wybrane zagadnienia). *Poradnik Językowy* 1, s. 71–88.
- Markowski, A. 2018. *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*. Wydanie 2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- NOW. *Now Corpus (News on the Web)*. Online: <https://www.english-corpora.org/now/> [dostęp: 10.05.2024].
- OED – 2023. *Oxford English Dictionary*. Online: <https://www.oed.com/> [dostęp: 10.05.2024].
- Pęzik, P. 2020. Budowa i zastosowania korpusu monitorującego MoncoPL. *Forum Lingwistyczne* 7, s. 133–150. DOI: 10.31261/fl.2020.07.11.
- USJP – Dubisz, S. red. nauk. 2003. *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1–4. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Walczak, B. 2011. Język wobec procesów globalizacji. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica* 6, s. 12–20.
- Witalisz, A. 2007. *Anglosemantyzmy w języku polskim – ze słownikiem*. Kraków: Tertium.
- Witalisz, A. 2015. *English loan translations in Polish: word-formation patterns, lexicalization, idiomatycity and institutionalization*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Witalisz, A. 2016. *Przewodnik po anglicyzmach w języku polskim*. Kraków: Wydawnictwo JAK.
- Witaszek-Samborska, M. 2023a. Nowe nazwy potraw, napojów i produktów spożywczych w polszczyźnie – formalno-genetyczne mechanizmy nominacyjne (rekonesans leksykograficzny). *Poradnik Językowy* 9, s. 54–66.
- Witaszek-Samborska, M. 2023b. Nowe nazwy potraw, napojów i produktów spożywczych w polszczyźnie jako zwierciadło współczesnych tendencji żywieniowych (rekonesans leksykograficzny). *Poradnik Językowy* 10, s. 7–18.
- WSJP PAN – Żmigrodzki, P. red. 2007–. *Wielki słownik języka polskiego PAN*. Online: <https://wsjp.pl/> [dostęp 10.05.2024].
- WSJP PWN – Dubisz, S. red. 2018. *Wielki słownik języka polskiego PWN*, t. 1–5. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Zabawa, M. 2015. O trudnościach w badaniu zapożyczeń semantycznych i kalk frazeologicznych. *Język Polski* 95 (4): 306–315.
- Zabawa, M. 2017. *English semantic loans, loan translations, and loan renditions in informal Polish of computer users*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Zabawa, M. 2023. Subskrypcja kanałów, subskrybowanie hot-dogów, platforma subskrypcyjna: o neosemantyzmach *subskrypcja*, *subskrybować*, *subskrybent* i *subskrypcyjny* w polszczyźnie. *Poradnik Językowy* 6, s. 79–90.
- Zabawa, M. 2024. O wyrażeniu *oldschool* i jego derywatach w polszczyźnie. *Język Polski* 104 (1), s. 79–92.

**Paszport psa ‘a dog’s passport’, paszport covidowy ‘COVID passport’,
paszport do szczęścia ‘a passport to happiness’:
New meanings and uses of the word paszport ‘passport’**

Summary

The paper aims at exploring the semantic innovation *paszport* ‘passport’ in Polish. The analysis involves a comparison of the traditional meanings of the word (taken from dictionaries of Polish: USJP, WSJP PWN, and WSJP PAN) and new meanings in texts excerpted from the Internet. Additionally, OED is consulted for the definitions of its English counterpart (*passport*). The study shows that the word *paszport* appears in new meanings and new collocations (usually triggered by English), and its development in Polish can be seen as multidirectional. Additionally, the author discusses a word from the normative point of view and concludes that it is often overused and its new uses are not always warranted and necessary.

Keywords: neosemanticism – semantic innovation – semantic borrowing.

Adj. Marta Falkowska